

از آینه‌های ونیزی تا آینه‌های ایرانی

مهدی خلجی

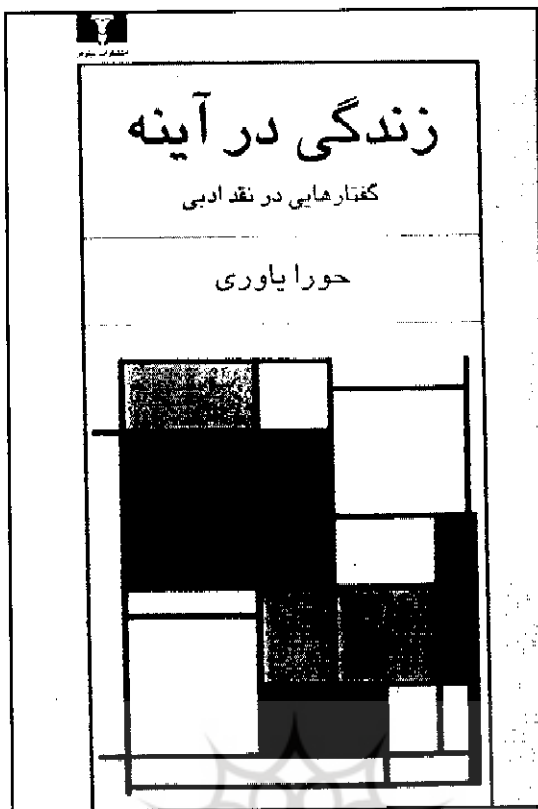
۳۷۵

کتاب زندگی در آینه، رشته مقالاتی است درباره متن‌هایی متفاوت که از چشم‌اندازی یگانه بررسی شده و سنجیده شده‌اند؛ آثار اتوبیوگرافیک جلال آل احمد، «سورة الغراب» محمود مسعودی، شعر فروغ فرخزاد، سیاست و اجتماع شاهرخ مسکوب، «سمنفونی مردگان» عباس معروفی، تاریخ ابوالفضل بیهقی، «طوبا و معنای شب» شهرنوش پارس‌پور و شعری از سیمین بهبهانی موضوع گفتار نقد ادبی نویسنده است.

همه این متن‌ها گرد پرسشی یکتا پدید آمده‌اند: پرسش از «خود» و زیر و زبر شدن‌هایش و بازتاب این پرسش در نوشتار و به ویژه نوشتار ادبی. اگر دقیق‌تر بگوییم، کتاب حورا یاوری، شرحی است انتقادی از تجربه ویژه ایرانیان در ابداع و آگاهی از خود؛ داستان در پیچیدن ماست با خویشتن در عصری که آرامش جهان قدیم - چه در عالم نظر چه در عالم عمل - رخت بر بسته است.

من، آینه جهان: جهان، آینه من

کتاب در دو بخش سامان یافته است: من، آینه جهان و جهان، آینه من. بلندترین نوشتار، نخستین مقاله کتاب است با عنوان «خود زندگی نامه‌های جلال آل احمد و پیوند آن‌ها با نظریه غرب‌زدگی». در این مقاله حورا یاوری کوشیده است تا با گزارشی تاریخی از مفهوم زندگی‌نامه

خودنوشت و با تکیه بر دانش روانکاوی و ادبیات خود، مبانی نظری آن چه را در مقالات دیگر آورده است، تبیین کند.

اگر آینه‌های ونیزی در دوران رنسانس استعاره‌ای برای پیدایش زندگی‌نامه خودنوشت شدند که ریشه‌داری این نوع نوشتار را در فرهنگ غربی نشان می‌دهند، نوشتن از خود و عریانی در برابر آینه در میان ایرانیان تبار و تاریخی کهن ندارد. بخش مهمی از مقاله نخستین کتاب در معنا و مبنای فلسفی و تاریخی زندگی‌نامه خودنوشت است و در غیاب تحلیلی فراگیر و علمی در این باره به زبان فارسی، نوشته‌ای بس سودمند به شمار می‌رود.

چیرگی حورا یآوری بر بسیاری منابع در این باره و نیز کوشش او برای مقایسه میان روند زندگی‌نامه‌های خودنوشت در ایران و غرب ستودنی است. وی در این مقاله کوشیده است جسارت‌ها و ظرفیت‌های زبانی و روانی آل احمد را در تکاپو برای «استریب تیز روحی» بسنجد. آل احمد که بیشتر از نظر ادبی یا سیاسی نگریسته شده، این بار، از دریچه‌ای دیگر دیده شده است؛ راهی که او در خودشناسی رفت و سرمایه‌ای که برای خودشناسی یک نسل گرد کرد.

شرم و گناه در شعر فروغ

مقاله مهم دیگر کتاب درباره فروغ فرخ‌زاد است با عنوان: «شرم آشنایی و بی‌گناهی در شعر

دو متن. دو انسان. دو جهان
خورا یوری

فروغ فرخزاد. خانم یوری بر پایه تقسیم جا افتاده شعر فروغ به دو دوره پیش از مجموعه شعر «تولد دیگر» و پس از آن، نظریه خویش را بنیان می‌نهد. از نظر او فروغ پیش از «تولد دیگر» اگر چه عاصی و طاغی است، هنوز در بند دو گانه گناه و طاعت، کفر و ایمان است.

نویسنده در مقایسه میان جلال آل احمد و دوره نخستین شعر فروغ چنین می‌آورد: «در اعترافات آل احمد به جای سه گانه سنتی گناه - اعتراف - آمرزش، سه گانه مدرن لغزش - شلاق - خودشناسی می‌نشیند. آن که باید بیخشد نه داور، آسمانی، بلکه «من درونی» است که در جایگاه پروردگار اعترافات کلاسیک، به روایت او از زندگی‌اش و همه سرزنش‌ها و سرکوفت‌هایی که بر خودش روا می‌دارد با شکیبایی گوش می‌دهد؛ در حالی که فروغ در دوره نخست، سخت درگیر و دار ذهنیت سنتی گناه‌اندیش است.

فروغ ولی پس از «تولد دیگر» از بند این دو گانه‌های مصنوعی و برساخته (استوار بر مفهوم اخلاقی خوب و بد) فرامی‌رود و با خلق جهان استعاره‌ای تازه به عوالم معنایی نوینی دست می‌یابد. «شعر و ذهن فرخزاد در این سال‌ها به تجربه هم زمان شرم‌آشنایی و مرگ گاهی تن می‌سپارد و در سویه دیگری از اروس نیز غوطه‌ور می‌شود؛ در آن سویه‌ای از اروس که کارش ساختن یک چارچوب است... این چارچوب، هم راه ما را برای رسیدن به نقطه‌ای که در آن زندگی، ابدیت و عقل و عشق، همه بی‌معنا می‌شود باز می‌کند و هم رسیدن ما را به آن نقطه به

تعویق می‌اندازد.» خانم یآوری کوشیده است فرایند گذار معنایی از جهان نخستین فروغ به جهان دوم را تبیین نماید.

روایت تاریخی بیهقی

مقاله «آرمان پادشاهی و شاهان زمانه؛ نقش روایت‌های افزوده در تاریخ بیهقی» نیز پراهمیت است؛ اما نه از این باب که حورا یآوری نگاهی بدیع را در تفسیر تاریخ بیهقی به میان می‌آورد، بل از این روی که اهمیت شاید مهمترین کتابی را که تاکنون درباره بیهقی نوشته شده آشکار می‌کند: کتاب خانم مارلین رابینسون والدمن با عنوان «رهیافتی به نظریه روایت تاریخی؛ مطالعه‌ای موردی در تاریخ‌نگاری ایرانی - اسلامی».

ترجمه این کتاب به فارسی که سال‌ها پیش با عنوان «زندگی، زمانه و کارنامه بیهقی» نشر یافته، سراسر نار است و تأسف برانگیز است. خانم یآوری بدون اشاره به کژ مژگی ترجمه فارسی، در مقاله خود، کوشیده است یکی از ایده‌های اصلی والدمن را در کتاب‌اش باز شکافد؛ یعنی تاویل تاریخ بیهقی بر پایه نظریه کنش‌گفتاری جان آستین. از مقاله گرچه سودمند و روشنگر است، از تبیین دقیق نظریه کنش‌گفتاری و شیوه به‌کارگیری آن در متن شتابان می‌گذرد.

۳۷۸

انسان غزل

مقاله حورا یآوری درباره غزل «و نگاه کن به شتر آری» از سیمین بهبهانی، هم، سخت خواندنی است. تاویل او از این غزل و استعاره «شتر» در آن بدین جا می‌رسد: «انسانی که شتر میدان‌دار هستی اوست، همان من نیندیشیده‌ای است که هنوز در قرون وسطای هستی تاریخی خویش می‌زید، سرنوشت‌اش را بر پیشانی‌اش مهر کرده‌اند؛ راه برون شدن از این مدار بسته را نمی‌شناسد و هنوز نتوانسته از خود دور بایستد و بر خود بنگرد.»

همه مقالات این کتاب، حکایت پاره‌ای از تقلاهای ثبت شده در ادبیات ما برای دور شدن از شترخویی است و بنیاد نهادن تأمل در خود. زندگی در آینده، پس از کتاب «روانکاوی و ادبیات؛ از بهرام گور تا یوسف کور» دومین کتاب حورا یآوری به زبان فارسی است.

حورا یآوری، دانش‌آموخته ادبیات انگلیسی و روانکاوی در تهران، پاریس و نیویورک، و اکنون پژوهشگر ارشد دائرةالمعارف ایرانیکا، با نثری بی‌گیر - و - گرفت و روان، و رویکردی استوار در نقد ادبی، طرز تازه‌ای از نگرستن به متن‌های معاصر ادبی را می‌آموزد.